

שירים חדשים מן הגניזה

שיחה עם חיים שירמן ז"ל

על בית הוריו ועל ראשית חינוכו העברי

נולדתי בקיוב במשפחה של אנשים עשירים. הוריי השתדלו מאוד להקנות לי השכלה רחבה. אבי היה שומר מצוות ודאג גם לחינוכי העברי, שכולו ניתן לי בבית. הזיקה לשירתנו הקדומה באה לי מילדותי. כשהייתי בן 12-13 קראתי כל מיני טקסטים בעברית. המורה ששכר אבי ללמדני עברית השתדל לעניין אותי בלימוד, אך לצערי, רבים מן הדברים שהביא לי לקריאה – כגון יצירות של מנדלי מוכר ספרים ושלוש עליכם – לא היו לפי טעמי. פעם אחת הביא אתו המורה את הקינות לתשעה באב, וקראנו יחד את 'ציון הלא תשאל', בפעם הזאת הצליחה שיטתו: התעניינותי נתעוררה בבת אחת. התיישבתי ותרגמתי את השיר לרוסית. מעוניין הייתי להכיר עוד שירים מן הסוג הזה, וחפשתי היכן אפשר ללמוד על התחום הזה. אמנם המקום שבו נולדתי לא היה נוח ללימודים כאלה, והזמן, ימי המהפכה הגדולה ברוסיה בשנת 1918, היה קשה לחיפושים. בספריות לא יכולתי למצוא דבר. אחרי חיפושים ארוכים הצלחתי בכל זאת להשיג ספר גרמני שהוקדש למקצוע הזה, הוא ספרו הנודע של יחיאל מיכל זק"ש על שירת הקודש העברית של יהודי ספרד. ספר זה נמצא עד היום הזה בספרייתי, והוא הספר היחיד שהבאתי עמי מחוץ לארץ הנה. מן הספר הזה תרגמתי עמודים רבים לרוסית כדי להבין אותו לעומק. המשכתי בחיפושים האלה בכל מקום שחיננו בו בדרך מרוסיה לגרמניה, נסיעה שבה התעכבנו גם ברומא. אני עוד זוכר שרצתי גם שם לספריות, ושמחתי מאוד כשמצאתי כל מיני מאמרים וספרים שהיו באיזו צורה שהיא קרובים למקצוע שבחרתי לי.

על ראשית צעדיו במחקר

כשהגעתי לברלין ולמדתי גרמנית התחלתי לאסוף לי חומרי יסוד לחקר המקצוע שעדיין לא ראיתי לו זכר בשום מקום – חקר שירת ימי הביניים העברית. עוד בהיותי תלמיד גימנסיה ביליתי הרבה שעות בספריית הקהילה היהודית בברלין. לקהילה הזאת הייתה ספרייה הגונה מאוד באותה תקופה. הואיל וגיליתי חיש מהר שספרי סיכום לתחום זה, מחוץ לספרי צונץ, אינם קיימים, החלטתי לאסוף בעצמי את החומר הדרוש לסיכום כזה מתוך כל מיני ספרים. עברתי על כתיבתי, על סדרות שלמות זו אחר זו, כדי לרשום לי ביבליוגרפיה. את החומר ערכתי בקונטרסים, לפי שיטה שלא הייתה רעה כלל: הוברר לי כבר אז ששירה עברית נוצרה בכמה ארצות.

ובכן, סידרתי את החומר לפי בחינה גאוגרפית. היו לי קונטרסים לאשכנז, לצרפת, לספרד, לאפריקה, ועוד. בכל אחד מן הקונטרסים האלה רשמתי מה שגיליתי בינתיים בספרים ובכתיבתי. חלמתי אז – וזה חלום שלא התגשם וכנראה גם לא יתגשם – לחבר היסטוריה של השירה העברית שלאחר המקרא. לא בספרד ולא באיטליה, אלא בכל הארצות ובכל התקופות. אני עוד זוכר שכאשר נפגשתי עם המלומד הראשון שהייתה לו איזו שהיא זיקה למקצוע הזה – חוקר התפילה פרופ' י"מ אלבוגן – הבאתי לו את התכנית שערכת בשביל ספר שכזה. העובדה שעומד לפניו סטודנט שיש לו רצון להקיף את התחום בכללו עשתה עליו רושם.

פיוטי חדותא בר־אברהם

על לימודי האקדמיים ועבודת הדוקטור

כשהגעתי לאוניברסיטה ידעתי מראש מה אני מבקש ללמוד. מן הצד הזה שפר גורלי מגורל רוב הסטודנטים בעולם, שבחירת המקצוע היא דילמה קשה עבורם. באוניברסיטה של ברלין נרשמתי למחלקה לשפות שמיות כי רציתי בעיקר ללמוד ערבית. ידעתי שהמקצוע

השנה מלאו מאה שנה להולדתו של חיים שירמן. מובאים כאן קטעים מריאיון ששודר בקול ישראל בתכנית 'מילים שמנסות לגעת' בינואר 1980 במלאת לו שבעים וחמש שנה. המראיינים: דן פגיס, עזרא פליישר ושמואל הופרט. ההקלטה נמסרה לאקדמיה באדיבות רשות השידור.

בגרמניה. אני ניגנתי שם וניגנתי גם אחרי כן. כשהגיע הזמן החליט סופית על מקצועי היסטורי אם לבחור במחקר או במוזיקה. אני מודה כי חשבתי לבחור במוזיקה, אבל היה מקרה שקצת הרתיע אותי. אחד התלמידים שלמד אתי אצל קלינגר היה זקוק לפרנסה וניסה להסתדר ככנר, אך הדבר עלה בקושי. גם מאחרים שמעתי שדרך זו אמנם נותנת סיפוק לנשמה אבל היא קשה מבחינת הקיום. והואיל והייתה לי הזדמנות, למזלי, להיכנס לעבודה בתחומי, שירת ימי הביניים, ויתרתי על המוזיקה כמקצוע.

על ראשית עבודתי במחקר

עבודתי הראשונה כשסיימתי את האוניברסיטה הייתה ההשתתפות באנציקלופדיה יודאיקה הגרמנית-עברית שיצאה אז בברלין בהוצאת אשכול. אני חיברתי למעלה מ-300 ערכים בשביל האנציקלופדיה

הזאת, והייתי כמובן מעוניין להוסיף ולעבוד בתחום זה. והנה נודע לי מתוך שיחה עם "מ" אלבוגן שיש אולי סיכוי כי אוכל באמת לעבוד עבודה קבועה במסגרת מוסד מדעי. באותם הזמנים החליט שלמה זלמן שוקן – לאחר שהייתה לו תאונה קשה שבה נספה אחיו והוא בעצמו נפצע קשה – להקים לזכר האח הזה מכון מיוחד. אלבוגן הציע לו לייסד מכון לחקר השירה העברית. אל הכיוון הזה דחף את שוקן עוד גורם בעל חשיבות רבה. הוא היה אוהב ספר ידוע: הוא רכש לו הרבה ספרים וכתבי־יד, והצליח באותה העת לרכוש כתבי־יד בעל ערך יוצא מן הכלל, הוא כתבי־יד שקיבל אחר כך את המספר 37 באוסף שלו. כתבי־יד זה היה

שיר האזור "יעלה אדומה"

בוודאי ראוי למחקר ולשימוש בפרסומים. בכתבי־יד זה נמצא בין השאר ההעתק היחיד (אמנם בעריכה מאוחרת) של דיואן שלמה אבן גבירול, ובו הרבה שירים שלא נודעו עד אז. מר שוקן החליט לפרסם קובץ זה. כדי לעשות זאת החליט להזמין את גדול המהדירים של השירה העברית באותה התקופה – ד"ר חיים ברודי מפרגא. אמנם ברודי עסק באותה העת בההדרת שיריו של משה אבן עזרא, אבל הוא הסכים לפנות אל שירי אבן גבירול עם סיום עבודתו. אני צורפתי כעוזר מדעי למוסד הזה, והשתתפתי גם בעבודה על הוצאת שירי אבן גבירול.

שבחרתי בו מחייב זאת. באותה העת ביקרתי כשומע חופשי בשיעוריו של אלבוגן במוסד שבו לימד – בית המדרש הגבוה למדעי היהדות. כשאמרתי לו במה אני מעוניין אמר: אם כן, נערוך לכבודך קורס בשירת ימי הביניים. וכאשר גמרתי את לימודי אצלו אמר: עכשיו הרי אתה צריך להתרגל גם ללמד את האחרים, ואני מציע לך שתערוך אצלנו קורס בשירת ימי הביניים.

בחוג בלשנות שמית של אוניברסיטת ברלין לימד אז ערבית אויגן מיטווק. סורית ואכדית למדתי אצל מייסנר. בשנים ההם עסקתי במחזה 'צחות בדיחותא דקידושין' של יהודה סומו. כבר אז הייתה בידי העתקה מלאה של היצירה הזאת, לאחר שבאתי בקשרים עם אלכסנדר מרקס, מנהל ספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק. הוא, ברוב טובו, לא רק שלח לי את כל כתבי־היד שידעתי שהם שמורים שם, אלא גם העיר לי על כתבי־יד שלא הכרתי. ביאליק באותם הימים לברלין. הציגו אותי לפניו, ואני הראיתי לו את המחזה הזה ושאלתי שמה אפשר יהיה לפרסמו. ביאליק קרא את הטקסט תוך כמה ימים. הוא התלהב ממנו, ואמר לי שהוא מקבל אותו לפרסום ב'רשומות', קובץ שעל עריכתו שקד בימים ההם. אלא שהכרך שהוא חשב עליו, הכרך החדש, לא הופיע כלל. אבל זה עניין בפני עצמו. מכל מקום אני חשבתי על המחזה הזה כנושא לדוקטורט. באתי אל מיטווק והראיתי לו את כתבי־היד, ושאלתי אותו אם אפשר להשתמש בזה בשביל עבודת דוקטורט. על כך הוא חיך ואמר לי: לכאורה כן, אבל הרי עבודת דוקטורט צריכה להראות מה למדת כאן ולא מה שהבאת אתך. אתה צריך להציע נושא שאינו עוסק בטקסט עברי סתם, אלא בטקסט הקשור גם בערבית. אמרתי למיטווק: אם כן, אני מציע לך טקסט שדורש ידיעת הערבית והעברית יחד – את 'מחברות איתאל', התרגום העברי של אלחריזי למקאמות הערביות של אלחריזי. הוא קיבל את הצעתי.

על יחס הוריו אל המקצוע שבחר

הוריי קיבלו את אהבתי לחקר הספרות העברית של ימי הביניים ברגשות מעורבים. לאמי לא הייתה דעה בעניין זה, היא בוודאי הייתה מוכנה להסכים לכל בחירה שלי. אצל אבי באמת היו קצת ספקות, משום שחקר השירה העברית לא היה בכלל קיים כמקצוע. במבוא לספרו 'מבחר השירה העברית' חיים ברודי מעיר שאין לומר כלל שהמקצוע הזה מתפשט. לעתים רחוקות, הוא אומר, פעם אחת בשנים רבות, מופיעה איזו דיסרטציה שנועדת לתחום זה. אבי לא ראה בזה אלא קצת מוזרות, קצת שיגעון שלי. אך הואיל ושומר מצוות כמוהו לא הייתי, הוא התנחם שעל ידי כך תהיה לי איזו קרבה ליהדות.

על יחסו למוזיקה

התחלתי לנגן בכינור כשהייתי בן שתיים-עשרה, אבל זה מצא חן בעיניי והקדשתי לזה זמן רב. המוזיקה בכלל עניינה אותי. למדתי גם לנגן בפסנתר, אלא שזה היה לימוד אוטוידקטי. כשגמרתי את הגימנסיה הוחלט שאכנס לבית המדרש הגבוה למוזיקה של ברלין, והצלחתי להתקבל שם. במשך חמש השנים שהייתי באוניברסיטה למדתי גם באקדמיה למוזיקה. מורי היה איש בעל שם בתחומי, קרל קלינגר. הוא ניהל אז אחת משתי הרביעיות המפורסמות ביותר

על עבודתו במכון לחקר השירה העברית מיסודו של ז' שוקן

המכון לחקר השירה העברית נוסד בשנת 1930 והוציא לאור בשנים 1930-1934 כמה ספרים. יש להזכיר את הכרך הראשון של ידיעות המכון, שאמנם יצא בגרמנית, אבל הכיל מחקרים עם טקסטים עבריים. בין הספרים שנדפסו היו חיבורים של מנחם זולאי, של א"מ הברמן ושלי. ספרי הראשון מטעם המכון היה האנתולוגיה של השירה העברית באיטליה. בשנת 1934 הוחלט להעביר לירושלים את המכון כולו על האוספים שכבר היו בו. הגעת ירושלים באביב 1934. המבחר של השירה העברית באיטליה יצא לאור כמה שבועות לפני כן.

על הגניזה הקהירית

עבודתי המרוכזת והארוכה על קטעי השירה שבגניזה הקהירית התחילה לאחר נסיעותיי לאנגליה מטעם מכון שוקן, בשנים 1931 ו-1932. זה היה בשבילי זמן מיוחד במינו; אני מודה: חוויה. משום שקטעי הגניזה לא היו שמורים אז באותו בניין מכוער הדומה יותר לבית חרושת שרואים כיום בקמברידג', אלא באחד הקולג'ים הישנים, בניין מלא חן ונוחות שדמה לארמון. לא רבים נמנו עם באי הבית הזה, משום שזו הייתה זכות שלא כל אחד התכבד בה, אבל מי שעבד שם הרגיש כאילו בביתו. שעות העבודה לא היו נוחות לי, נדמה לי שהספרייה נפתחה ב-10 בבוקר ונסגרה ב-4 אחרי הצהריים, אבל אני נהניתי כל כך מן העבודה שוויתרתי ברצון על ארוחת הצהריים שלי, ומ-10 עד 4 עבדתי שם. רק אחרי שיצאתי משם חשבתי על עניינים אחרים. זו הייתה חוויה משום שבאמת גיליתי באותו זמן שפע של דברים מופלאים. זה היה סיפור ארוך לספר על כולם, די אם אומר שחלק גדול מאוד של פיוטי יוני, שאחר כך עסק בהם חברי המנוח מנחם זולאי, מצאתי שם. היה קל למצוא את הקטעים האלה, וניתן להתפלא על כך שקודמיי לא גילו אותם, משום שחלק ניכר מהם היו מועתקים על גליונות קלף קדומים והועתקו לפי תבנית קבועה: היה אפשר לזהות אותם בקלות לפי הפורמט שלהם. רבים משרידי 'מחזור יוני' זה אף נכרכו יחד או בקרבת מקום בקובצי כתבי-יד שהותקנו בקמברידג'. די היה לדפדף בהם כדי לגלות אותם. ומלבד זה גם על תקופת ספרד למדתי כמה דברים נפלאים כשהייתי שם.

אמנם דבר אחד לא ידעתי, והוא שההפתעה הגדולה עדיין מצפה לי. חשבתי כי אוסף הגניזה שעסקתי בו הוא היחיד, והוא מכיל כל מה שיש מכתבי-יד אלו בקמברידג'. אבל כעבור כמה עשרות שנים הוברר לי מתוך שיחה עם ש"ד גויטיין, שהתחיל אף הוא לעבוד בגניזה, כי בביקורו האחרון בקמברידג' נמצא שם איזה אוסף חדש. אם אהיה פעם באירופה, אמר, כדאי לי להיכנס לספרייה ולהסתכל בממצא הזה מקרוב. ובאמת בקיץ הבא נסעתי לקמברידג', עליתי למגדל המקטש את הבניין המשונה הזה (החומר היה שמור בזמנו של גויטיין במגדל, אבל בינתיים כבר הורידו אותו למחסן למטה), ושם

ראיתי לתמהוני שלושים ארגזים פתוחים. הוצאתי כמה קטעים כדי להסתכל בתוכם, והוברר לי שבעצם, לפי חיצוניותם ולפי אופיים, אין הם נבדלים כלל מקטעי גניזה שראיתי לפני כן. הוברר לי שצריך לראות את החומר הזה בפרוטרוט. ביקור של יומיים-שלושה לא יספיק לזה.

לא יכולתי להישאר בקמברידג' חודשים רבים, רק שבועות, והייתי צריך במינימום של זמן לעשות את המקסימום. מה היה תפקידי? אני לקחתי כל ארגז שהובא לי ומיינתי את תוכנו מיון ראשון. העבודה הזאת הייתה קשה מאוד, לא רק משום לחץ הזמן, אלא גם מפני התנאים הפיזיים. הגניזה הייתה מלאה אבק. כשהייתי פותח ארגז ומוציא מתוכו משהו הכול היה מתכסה אבק. הייתי מתרחץ עשרים פעם ביום כדי להוריד את האבק הזה ממני, ואף על פי כן, כשביללה הלכתי לישון הייתי שוב מכוסה אבק. אינני יכול לומר על עצמי שיש לי אופי של ארכאולוג. יש ארכאולוגים שבשבילם להתלכלך זה התענוג העליון. אני בחפץ רב הייתי מוותר על הכבוד הזה, אילו נמצא משהו לעסוק בזה במקומי. אבל נראה שלפני שבאתי לשם לא היה איש מעוניין במלאכה זו. מכל מקום אני רוצה לומר כי התוצאות היו מעניינות, כיוון שאותה 'סדרה החדשה' (כפי שקראו לה), הכילה גם כן תגליות לרוב שעוד לא גמרו את לימודן.

משלים מחוזרים

לקח לחוקרי הגניזה

מי שבא לחקור את קטעי הגניזה על מנת לעשות תגליות, ועד כמה שאפשר תגליות מהירות, לרוב יוצא מן העסק הזה מאוכזב. זוהי עבודה שדורשת סבלנות. רוב החומר הזה אינו חשוב: לרוב מגלים שם קטעים מן ההגדה של פסח או ממזמורי תהילים; מזה יש שם בשפע. רק לעתים רחוקות עולים משם ממצאים חשובים באמת, ואלה לא תמיד צורתם מעידה על חשיבותם. לפעמים כתב-יד שיש לו צורה עלובה ביותר הוא הבסיס לתגלית חשובה. יש כאלה דוגמאות למאות. אזכיר למשל את גילוי הדיוואן של יצחק אבן

כלפון. גילוי זה נתאפשר בזכות קטע עלוב מן הגניזה. קטע זה לא זיהיתי אני אלא ברודי. הוא הכיר בשריד הזה טקסט שדוידוסון פרסם ב־Jewish Quarterly Review בלי שידע לזהות את מחברו. אותו טקסט נמצא בשריד הנזכר כשהוא מיוחס במפורש ליצחק אבן כלפון, והוכח מזה שכל כתבי־היד שהטקסט הזה נמצא בהם, על כל מה שמועתק בהם או בזיקה אליהם, שייך גם כן לאוסף שיריו של המשורר הזה. דיוואן שנשכח לחלוטין של משורר בעל שם נתגלה כך בזכות קטע עלוב אחד.

הרפתקאות בליניגרד הסובייטית

חוויות מסוג אחר היו לי בליניגרד, עיר שביקרתי בה לרגל כינוס החברה המזרחנית הבינ־לאומית בשנת 1960. רציתי לנצל הזדמנות נדירה זו בשביל לבדוק שם כמה כתבי־יד מאוספי פירקוביץ המהוללים, שהדרך אליהם חסומה זה עשרות בשנים לקהל החוקרים. הואיל ולאוסף הזה אין קטלוג מודפס אדם צריך להצטייד בכל מיני ידיעות ממקורות מזדמנים כדי לדעת מה לחפש. ואכן כשהגעתי אל אולם הקריאה של הספרייה הציבורית על שם סלטיקוב־שצ'דרין כבר הייתה בידי רשימה ארוכה של כתבי־יד עם סיגנטורות. כשהזמנתי כתבי־יד מן האוסף הראשון של פירקוביץ קיבלתי בדיוק את שלושת הספרים שביקשתי, אבל כשהזמנתי מן

האוסף השני ראיתי שיש קשיים: מכל מה שביקשתי לא הביאו לי דבר, ואמרו שיש צורך לבדוק קודם את הרשימה. בסופו של דבר באה אחת מן הפקידות והודיעה לי כי כל מה שביקשתי מצוי במצב גרוע כל כך, שיש צורך – אני מדבר בלשונה – לעשות רסטורציה, דהיינו שיקום. אמרתי לה: ראי נא, אם זה באמת במצב נורא כל כך, אני אהיה הראשון שלא אפגע בחומר. האמיני לי, אני הייתי כמה פעמים בקמברידג' וראיתי שם כתבי־יד במצב נורא, והתייחסתי אליהם תמיד בכל הכבוד. מכל מקום אני מבקש להתחשב בכך שבאתי מירושלים במיוחד רק כדי לראות אותם כאן, ועכשיו אתם מסרבים להראות אותם. הייתה שם שוב התייעצות גדולה, ולאחריה באה הפקידה ואמרה: ובכן הסתכלנו באותה רשימה שהגשתי לנו – היו בה שנים־עשר כתבי־יד – ויש מתוכם שלושה שאולי מצבם איננו כל כך רע. אותם אנחנו נוכל להציע לך, לא את האחרים.

בלית ברירה הסתפקתי באותם השלושה. יכולתי שוב לקבוע כי האינפורמציה שלי הייתה נכונה: אלה היו כתבי־היד שאני ביקשתי. אמנם כתבי־היד לא היו במצב מזהיר

(כתבי־היד היו בוודאי מן המאות ה"ב–ג"), אבל מצבם לא היה כל כך נורא. החיסרון העיקרי היה שהספרייה לא התייחסה אליהם בכבוד, הזניחה אותם, ובמקום לתפור אותם מחדש, לכרוך אותם, היא השאירה את הדפים שהתפוררו כפי שהם. שאלתי אז את הפקידות אם אוכל להזמין – אם כי לא רציתי זאת מלכתחילה – תצלומים מכתבי־היד שלא ראיתי. בינתיים, אמרתי, אולי תהיה רסטורציה, ותוכלו לשלוח לי תצלומים. ובכן כתבתי ברוסית בקשה לספרייה (אחר כך אמרו לי שאולי הייתה זו טעות, לא הייתי צריך לכתוב ברוסית). ביקשתי לשלוח אליי תצלומים של כתבי־יד אלה ואלה, והבטחתי לשלוח תמורתם תצלומים של כתבי־יד או ספרים שיבקשו ממני לשלוח, מלבד תשלום במזומנים. עברה חצי שנה ואני לא קיבלתי שום תשובה – לא אישור, לא סירוב. ניסיתי להתקשר אתם על ידי כל מיני אנשים שהכרתי שם. לא הצלחתי. ולבסוף קיבלתי תשובה יבשה ולא אדיבה. הם הודיעו לי שאינם יכולים לשלוח לי אלא שני תצלומים של שירים משל אבן גבירול שכבר נדפסו. כך נסתיים המפגש ההיסטורי שלי עם אוסף פירקוביץ. במבוא למהדורת שירי אבן גבירול שיצאה לאור בשנת 1975 ציינתי בהסתייגות ראויה את היחס הזה של הספרייה הציבורית בליניגרד. אם מישהו קרא שם פסקה זו, הרי שלקשרים שלי עם המוסד הזה לא תועיל עוד שום רסטורציה.

שירי פולמוס ולעג

234. [זקן נואף]

ראו זקן אשר פניו כעורים | והוא רשע ואוהב הנערים
 וגם עניו ככר כהו וחשכו | וגם פניו שברים (ז) הם שְבוּרִים
 וגם אָזְנוֹ כְּכִידִים הם | בקרים (ז)
 וְשִׁפְתוֹתָיו כְּעוֹבֵי (ז) מחצלות (ז) | וְרִיחַ פִּי כְרִיחַ הַקְּבָרִים
 שָׁאֵר טַפּוֹ כְּטַפּ (י) הַטֶּרְ[פּוֹת] | הַלִּיכְתּוֹ הַלִּיכַת הַשְּׂרָרִים
 וְדִבּוּרָיו כְּדִבּוּר הַקְּטָנִים | וּמִסְפָּעָיו כְּמִסְפָּעֵל הַצְּעִירִים
 | בְּעֵינָיו כְּנֹדָלִים | והוא שכל . . . אָרוּרִים
 וְעַת יֵלֶךְ לֵאמֹר בְּדַעְתּוֹ | כְּאִילוֹ הוּא . . . רְאשִׁים וְשָׂרִים
 כְּלִי דַעַת בְּלִי עֲצָה וּבִינָה | בְּגֵדָיו הֵם מְטוֹנָפוֹת (ז) רִים
 | יְקוֹלֵל הוּא עַדִּי 10

ס"ה AC25, ס"ג. בצד האחד של הרף השיר שלפנינו, ואילו בצדו השני: "למ' אברהם ביר' עזרה ז"ל". השיר פוּחַת במלים: "אמר בבכי יום שאנ אריה". הכתב מרושל ומטושטש מאוד, ויש בו מחיקות ותיקונים. מלים אחדות ניתנו בניקוד. מתחת לבית האחרון (10) הוסיף המעתיק (או המחבר?) כמה שורות הכוללות שינויי־נוסח או השלמות לשיר. והריהן ככתבן:

ראו זקן אשר פניו כעורים | ושניו הגדולות(ז)
 וכל מליו כמו (ז) הבלי הבלים | טור זה מחיק | וגם שניו גדולים הם ורשים
 והוא שומה (ז) ברשה והוא . . . | כמו שני זאבי היצרים
 וכל מליו וחייך | ושניו (ז) כבר כוח | וגם עניו (ז)
 שקרים | ונבוחים | והשניו ושפיו (ז)
 לבנים (ז) הם כעשפעי המור(ז)ם.

6. בכ"י: ודבוריו כדבור ודבוריו כדבור (ז). / ז. בכ"י: הוא עצל שכל, ומשל ליעצל־ סימן מחיק.

חילופי מכתבים בין חיים שירמן לגרשם שלום

לכב' הפרופ' ג. שלום,
ירושלים

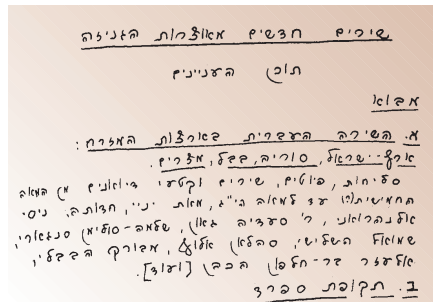
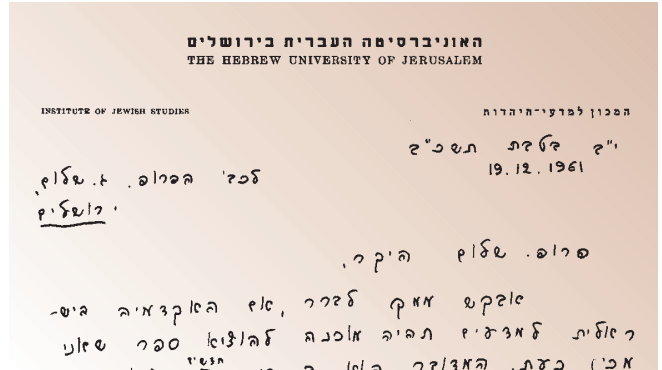
י"ב בטבת תשכ"ב
19.12.1961

פרופ' שלום היקר,

אבקש ממך לברר, אם האקדמיה הישראלית למדעים תהיה מוכנה להוציא ספר שאני מכין כעת. המדובר הוא ב"שירים חדשים מאוצרות הגניזה" וזהו קובץ שיכיל כמה מאות טכסטים לא ידועים, המועתקים מכתבייד שבספריות אירופה ואמריקה, ובראש וראשונה מתוך ה"סידרה החדשה" באוסף טיילור-שכטר בקמברידז'. "סידרה" חשובה זו נתגלתה וזכתה למיון ראשון רק בשנים האחרונות.

מושג מה מאופיו של הספר אפשר יהיה לקבל מן הסקירה על מבנהו ותוכנו, המצורפת למכתבי זה. אם כי לא התעלמתי מטכסטים שענינם העיקרי הוא היסטורי, בלשני או רעיוני, הרי התכוונתי קודם כל לכנס יצירות בעלות ערך ספרותי. לא התכוונתי לתת דוגמאות מכל סוגי השירה המצויים בקטעי הגניזה, אלא להציל מן הנשייה שירים טובים ומשובחים. את המבחר ערכתי בקפדנות, כדי למנוע עד כמה שאפשר מקריות בהעדפת טכסט אחד על שני. השירים יוגשו לקוראים בצירוף אפאראט מדעי, היינו עם תיאורים קצרים של מקורותיהם ורישום ממצה של שינויי גרסאותיהם. כנגד זה מנסח אני את המבואות למדורים השונים וגם את הביאורים בקיצור רב. המבואות הנ"ל נועדו בעיקר לביירוים ביוגרפיים-ביבליוגרפיים. הנני רואה בספר זה בראש וראשונה אוסף של טכסטים שישמשו בעתיד כבסיס למחקרים ספרותיים, היסטוריים וכו'. אם מחקרים כאלה ייצרפו לקובץ, עלולים יהיו להכפיל את היקפו. הספר יכיל לפי אומדני 30 גליונות דפוס והנני משתדל לסיימו עד לאוגוסט 1962. בגלל סיבות מיוחדות במינן (שאינן תלויות בי!) מעוניין אני למסור אותו לדפוס בהקדם האפשרי. אם האקדמיה תהיה מוכנה מבחינה עקרונית לקבלו, אך לא תוכל להגשים את החלטתה אלא כעבור שנה-שנתיים, אבקש שתודיע לי על כך מיד, כדי שלא אאבד זמן יקר בחפשי מו"ל אחר. תודתי נתונה לך מראש

ברגשי הערצה
ח. שירמן

שירים חדשים מאוצרות הגניזה
תוכן העניינים

מבוא

א. השירה העברית בארצות המזרח:
ארץ-ישראל, סוריה, בבל, מצרים.

סליחות, פיוטים, שירים וקטעי
דיואנים מן המאה החמישית (?) עד
למאה הי"ג, מאת ינאי, חדותה, ניסי

אלנהרואני, ר' סעדיה גאון, שלמה-סולימן סנגארי, שמואל השלישי, סהלאן אלוף,
מבורך הבבלי, אלעזר ברחלפון הכהן [ועוד].

ב. תקופת ספרד

סליחות, פיוטים, שירים וקטעי דיוחונים מן המאה העשירית עד למאה הי"ג, מאת: בן
זמנו של מנחם אבן-סרוק (?), אבן-אביתור, בן-מר-שאל, שמואל הנגיד, אבן-גבירול,
יצחק אבן-גיא, בן זמנו של חסדאי אבן-חסדאי, בחיי אבן-בוקדה, יוסף אבן-סהל, משה
אבן-עזרא, יהודה אבן-גיא, יוסף אבן-מהאג'ר, אברהם אבן-רביב, יהודה הלוי, יוסף
אבן-צדיק, אברהם אבן-עזרא, יצחק אבן-עזרא, אלחריזי.

ג. שירי מקאמות מספרד ומארצות המזרח

מאת אברהם אבן-חסדאי, יצחק אבן-סהולה (?), משה בן-לוי, עזריאל בן-אברהם, יוסף
ירושלמי (?), מחברים עלומי-שם.

ד. שירי אזור (מושחאת) חילוניים ממחברים עלומי-שם (ספרד וארצות-המזרח, מן
המאות הי"א-הי"ג). קובץ בן שבעים שירים, מחציתם בעלי סיומות לועזיות (ערביות
ורומאניות).

ה. שירים ופיוטים שונים ממחברים עלומי-שם (כנ"ל)

1) שירים על גזירות (2 קינות (3 תוכחות (4 משלים (5 שירי-שבח (6 שירי לעג
ופולמוס (7 שירי אהבה ויין.

מפתחות

לכבוד

פרופסור ח. שירמן

המכון למדעי היהדות

האוניברסיטה העברית בירושלים

ירושלים

פרופסור שירמן היקר,

כח' בטבת תשכ"ח

4.1.62

הנני מאשר את קבלת מכתבך מיום י"ב בטבת תשכ"ב (19.12.61), בדבר הוצאת ספרך "שירים חדשים מאוצרות הגניזה" ע"י האקדמיה. וועדת המומחים הממונה מטעם החטיבה למדעי הרוח על תכניות מחקר בתחום ספרות ישראל, שאני עומד בראשה, עיינה בהצעתך והחליטה להמליץ על אישורה בפני וועדת התכניות שליד החטיבה.

אין ספק בידי שוועדת התכניות וכן מועצת האקדמיה, שהיא הרשות המוסמכת לאישור תכניות, תחלטנה לפרסם את ספרך במסגרת פרסומי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. הודעה פורמאלית על אישור התכנית אמסור לך מיד עם קבלתו.

הנני לציין שהאקדמיה תשא בכל ההוצאות הקשורות בפרסום הספר; לעומת זאת תועברנה לאקדמיה זכויות ההעסק (קופירייטס) עם מסירת כתב-היד לידיה.

בברכה,

פרופ' ג. שלום

יו"ר החטיבה למדעי הרוח

כח' בטבת תשכ"ב
4.1.62

לכבוד
פרופסור ח. שירמן
המכון למדעי היהדות
האוניברסיטה העברית בירושלים
ירושלים

פרופסור שירמן היקר,

הנני מאשר את קבלת מכתבך מיום י"ב בטבת תשכ"ב (19.12.61), בדבר הוצאת ספרך "שירים חדשים מאוצרות הגניזה" ע"י האקדמיה.

וועדת המומחים הממונה מטעם החטיבה למדעי הרוח על תכניות מחקר בתחום ספרות ישראל, שאני עומד בראשה, עיינה בהצעתך והחליטה להמליץ על אישורה בפני וועדת התכניות שליד החטיבה.

אין ספק בידי שוועדת התכניות וכן מועצת האקדמיה, שהיא הרשות המוסמכת לאישור תכניות, תחלטנה לפרסם את ספרך במסגרת פרסומי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. הודעה פורמאלית על אישור התכנית אמסור לך מיד עם קבלתו.

לכבוד

פרופסור ח. שירמן

האוניברסיטה העברית

ירושלים

פרופסור שירמן היקר,

בהמשך למכתבי מיום כ"ח בטבת תשכ"ב (4.1.62) הנני שמח להודיעך שמועצת האקדמיה החליטה לאשר את התכנית של פרסום הספר "שירים חדשים מאוצרות הגניזה" ע"י האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

כ"א באדר א' תשכ"ב

25.2.62

ועדת משנה שליד החטיבה למדעי הרוח, שהנני עומד בראשה, תהיה אחראית לביצוע העבודה ולפרסומה, והיא תעמוד אתך בקשר בנוגע לכל הקשור בכך.

אשמח אם תואיל לאשר לי את תוכן מכתבי זה ואם תודיעני מהו המועד המשוער לגמר כתב-היד, על מנת שנוכל לעשות את הסידורים הכספיים לפרסום הספר.

בברכה נאמנה,

ג. שלום

יו"ר החטיבה למדעי הרוח

לכבוד

פרופסור ח. שירמן
האוניברסיטה העברית
ירושלים

פרופסור שירמן היקר,

בהמשך למכתבי מיום כ"ח בטבת תשכ"ב (4.1.62) הנני שמח להודיעך שמועצת האקדמיה החליטה לאשר את התכנית של פרסום הספר "שירים חדשים מאוצרות הגניזה" ע"י האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

כ"ח באדר א' תשכ"ב
4.3.1962

לכבוד
הפרופסור ג. שלום
יור'ר החטיבה למדעי הרוח.
האקדמיה הלאומית למדעים.
פרופסור שלום היקר,

הנני משיב בזה על שני מכתביך מכ"א וכ"ד באדר א' (25/26.2). עוד פעם מודה אני לך ולחבריך על הסכמתכם להוציא את ספרי מטעם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.
משתדל אני לסיים את הספר הנ"ל עד לסוף אוגוסט ש.ז., ואם לא יהיו מעצורים בלתי צפויים, מקווה אני שלא אאחר.
ומה שנוגע ל"ועדת המשנה לעניני דיואנים" (השם נראה לי מוזר במקצת), הרי ברצון אשתתף בה, אם היא תעסוק רק בקביעה של תוכניות עבודה, אך לא בביצוען.

במיטב הברכות
ח. שירמן

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

INSTITUTE OF JEWISH STUDIES

הסכנו למדעי היהדות

כ"ח באדר א' תשכ"ב
4. 3. 1962

דכד/ג
הפרופסור ג. שלום
יור'ר החטיבה למדעי הרוח.
האקדמיה הלאומית למדעים.

פרופסור שלום היקר,
הנני משיב בזה על שני
מכתביך מכ"א וכ"ד באדר א' (25/26.2).
עוד פעם מודה אני לך ולחבריך על הסכמתכם להוציא את ספרי מטעם האקדמיה הישראלית למדעים.
משתדל אני לסיים את הספר הנ"ל עד לסוף אוגוסט ש.ז., ואם לא יהיו מעצורים בלתי צפויים, מקווה אני שלא אאחר.
ומה שנוגע ל"ועדת המשנה לעניני דיואנים" (השם נראה לי מוזר במקצת), הרי ברצון אשתתף בה, אם היא תעסוק רק בקביעה של תוכניות עבודה, אך לא בביצוען.

אשתדל אני לסיים את הספר
הנ"ל עד לסוף אוגוסט ש.ז., ואם לא יהיו מעצורים בלתי צפויים, מקווה אני שלא אאחר.

לוס-אנג'לס, ראש חודש חשוון תשכ"ג
31.10.1962

פרופסור שלום היקר,

הנני כותב לך מתוך הנחה שכבר חזרת לירושלים. בוודאי זכור לך שבגלל סיבות שונות הייתי מאוד מעוניין להחיש את הוצאת ספרי "שירים חדשים מן הגניזה שבמצרים". לצערי הרב לא ניתן לי לסיים את עבודתי לפני ימי החופשה; נאלצתי לקרוא אלפי עמודים של עבודות ולבחון מאות תלמידים, וכשנסתיימה פרשה זו, לא נשאר לי די זמן לעשות גם לביתי. לפני צאתי מירושלים גמרתי שני מדורים

לוס-אנג'לס, ראש חודש חשוון תשכ"ג
31. 10. 1962

פרופסור שלום היקר,

הנני כותב לך מתוך הנחה שכבר חזרת לירושלים. בוודאי זכור לך שבגלל סיבות שונות הייתי מאוד מעוניין להחיש את הוצאת ספרי "שירים חדשים מן הגניזה שבמצרים". לצערי הרב לא ניתן לי לסיים את עבודתי לפני ימי החופשה; נאלצתי לקרוא אלפי עמודים של עבודות ולבחון מאות תלמידים, וכשנסתיימה פרשה זו, לא נשאר לי די זמן לעשות גם לביתי. לפני צאתי מירושלים גמרתי שני מדורים

מתוך הספר ואת כתב-היד המכיל אותם השארתי בדירת. לקחתי אתי את החומר לשלושת המדורים הנותרים והקדשתי להם את רוב זמני. לפי מצב העבודה כרגע אוכל לומר שהיא תעסיק אותי לכל היותר עוד שבועיים. לכאורה הייתי יכול למסור את כתב-היד לדפוס תוך זמן קצר ביותר. אולם בינתיים נתברר לי שהדבר לא ייתכן מבלי שאערוך בדיקה קפדנית של כל החומר הכלול בספר, וזאת לא אוכל לעשות אלא בירושלים. סבור הייתי לתומי שהצלחתי להוציא מתוך מקורותיי המטושטשים והקרועים כל מה שאפשר להציל מהם, וכעת לאחר שעברתי מחדש על הטכסטים, נתגברו אצלי הספקות לגבי כמה וכמה נוסחאות והרגשתי את חשיבותה של השוואה נוספת של העתקותיי אל כתב-היד המצולמים. מלבד זה עלי להשלים עוד מאות של מראי-מקומות במדור הפירושים ובביבליוגרפיה. ואחרון אחרון - נשארו בספר זה עוד מלים וביטויים שעדיין לא הצלחתי לעמוד על כוונתם והנני מקווה שאגיע לכך במרוצת הזמן.
כללו של דבר, הנני מבקש ממך שמשירת הספר לדפוס תידחה עד לשובי ירושלימה. מתכונן אני לחזור ימים אחדים לפני התחלת הטרימסטר השלישי (ב'17 באפריל) וחושב אני שאז יספיקו שבועות מועטים להכשרת כתב-היד לפרסום.
בניגוד לירושלים גזלת ממני עבודת-ההוראה בלוס-אנג'לס זמן מועט, וזהו היתרון העיקרי (ואולי היחיד) של החיים בעיר מזורה זו. אשאר כאן עד ל-13 בינואר, ומן התאריך הנ"ל עד לסוף פברואר אשה בניו יורק ובסביבותיה.

במיטב הברכות,
ח. שירמן

האור והמחלות

הכמה חדשות שעתידין עוד להתגלות בעזרת החקירה והדרישה. זאת היא מטרת חכמי הטבע בזמננו זה, ובשפטנו מהעבר אל העתיד לא נשנה אם נחליט כי סוף סוף יצליח להם להגיע למטרתם.

אחרי אשר עלה ביד החכם עהרענבערג למצא את גרגירי אבק-השמש ולהתחקות על טבעם, ומצא בהם גלמי צמחים ובעח"י הנשאים על כנפי האור וחודרים בכל מקום אשר ירד שם האבק ההוא, החלו החוקרים לחקור ולדעת פעולת החומרים ההם על בריאות האדם. טרם כל דבר נסו במסה לדעת כמות החומרים בעל אברים הנמצאת בתוך החומרים המינעראלים אשר רבו מהראשונים בתוך אבק השמש אשר בתוך האור.

תוצאות החקירה היא שונות היו במקומות שונים. החכם עהרענבערג מצא כי בתוך אבק השמש אשר בעיר בערלין וסביבותיה כמות החומרים בעלי אברים שוה היא לכמות אלה המינעראליים. לעומתו מצא החכם טיססאנדיר בפאריז רק שלשים למאה מהחומרים בעלי אברים בתוך האבק אשר שם. החכם הגדול פראפעסאר קאהן הנזכר חקר ומצא כי בעיר ברעסלויא יבלע איש

בכל יום אלף גרגירי חומרי כמהין המסוכנים המעורבים בתוך אבק השמש. והנה אם הי' בכס החומר המזיק ההוא להתרבות בתוך הריאה כטבעו בהאור, אז היה נמלא כל בית קבול החזה בזמן קצר במטוה חוטי הכמהין ולא הי' יכול לחיות עוד. מזה נראה כי תכונת הריאה איננה מניחה להחומר ההוא להתגדל ולהתפשט לפי טבעו. להגיע עד שורש הדבר ותכליתו, נחוץ לדעת אם יש יחס והצטרפות בין מצב האור בימים ידועים לתכונת מצב האדם בזמן אשר מחלות מתדבקות שוררות הין החיים, יען רק אז נדע אל נכון כי סיבת המחלות מקורה בתוך האור.

ממשלת ענגלאנד היתה הראשונה אשר שמה לבה על הענין הגדול ההוא לבדוק את האור בבדיקה יתרה בכל יכלתה. למטרה זו שלחה בשנת 1821 שנים רופאים מבחירי חכמי הרפואה אשר במלכותה והם הח' קונינגהאם ולעווס, לעיר קלקוטא אשר בהודו המזרחית ששם לא תחדל מחלת החלירע לעולם לתכלית התחקות על שרשי

...תוצאות חקירת הפראפעסאר קאהן מברעסלויא הודענו לקוראינו. למען האמת מוכרחים אנחנו להודות כי בכל הגדולות והנפלאות שגלה לנו המיקראסקאפ (כלי מגדיל הראיה), מזמן ההתגלות הנפלאה של החכם הגדול עהרענבערג עד היום הזה בנוגע להחכמות וידיעת צבאי השמים בכלל, בכל זאת ביחוס העיקר הגדול הנרצה לנו כעת עוד לא בא המיקראסקאפ עד תכונתו ורחוקים אנחנו מהמטרה. בזה עודנו עומדים על סף ההתגלות. עד היום נוכל לומר כי נעשתה רק התחלה נמרצה בענין הגדול שאנו דנים עליו כעת, ונוכל לקות כי עוד יצליח להחכמים למצא חדשות ונצורות אשר יוליונו למטרתנו הנשגבה לדעת טבעי כל החומרים הזרים המעורבים בתוך האור.

ים-האור המתנועע תמיד והמקיף את כל כדור הארץ צורר בכנפיו חומרים לאין מספר אשר אין בכח המיקראסקאפ לבא עד תכונתם. בשימנו אל לבנו כי מהות כל הנחלים הרבים והעצומים בתבל ארצה השופכים מימיהם אל הים הגדול איננה דבר אחר רק קיטור המימי (וואסערדאמף) העולה מן הים לתוך האור והוא מורידהו ארצה

למקומות הנשאים על הארץ בתכונת מים השנים חתר חלילה לתוך הים שמשם לוקחו, אז נוכל לשער בדמיונו את המון הרב והעצום של האדים המימים ההם הנשואים על כנפי האור. לעומתם במה נחשבו גרגירי אנק השמש בכל קלפות חומריהם? – ידיעת הנתוח הספקטראלי שנתגלתה עתה לפני עשר שנה הראתה לנו לדעת כי חלקי מי הים המתהווים לקיטורים ועולים למרום האור לוקחים עמם גם חלקי מלח ומפזרים אותם על הארץ במרחק הרבה מאות פרסאות. גם חוש ריחנו מגיד לנו כי נמצאים בתוך האור קיטורים כאלה אשר אין בכח המיקראסקאפ לראותם יען אינם נראים רק מורגשים ע"י חוש הריח. למען דעת בבירור מהות ותכונת כל החומרים הזרים המרחפים בתוך האור והמזיקים לבריאותנו ע"י בואם לתוכנו דרך אברי הנשימה, נחוץ לזה, לא לבד הטבת כלי מגדיל הראיה, להגדיל כח ראותו ביתר שאת ועת, אבל גם להרחיב גבול ידיעתנו בטבעי החומרים הקיטוריים הנמצאים באור ע"י תחבולות

כלי מגדיל הראיה היותר גדול. מפני זה כמעט ברור הדבר כי האויר הרטוב והחם אשר בקאלקוטה מוכשר יותר להרבות בתוכו את החומרים המעופשים יותר מאשר הוא בטבע אויר ארצותינו. אך בנוגע להעיקר הדרוש לחפצנו: להעריך מספר החולים במחלת החלי-רע אל המצב האוירי המתחלף תמיד ולהגיע עי"ז לסיבת המחלה, לא הצליח גם להחכמים ההם להציל דבר אמת. מזה נראו כי נמצאו בתוך האויר חומרים אחרים מסבבי המחלה אשר לא נתגלו עוד בין החיים.

מכל האמור נראה כי המטרה שהציבה לה ההכרה הטבעית בזמננו זה בענין הנזכר תפרד לשני ראשים: לדעת ביתר שאת מאשר עד היום את תכונת כל התערובות הזרות הנמצאות בתוך האויר, וזאת שנית להכיר בהכרה ברורה את פעולת התערובות ההן על בריאות האדם בבואן לתוכו באמצעות כלי הנשימה. מובן הדבר כי מכשולים רבים מונחים עוד על הדרך הזו והם חסרון האמצעים הדרושים להגיע על ידם להמטרה כחפץ לבנו. (המשך יבא).

המחלה היא ולדעת סיבתה העצמית. הח' קונינגהאם הכין לו מקומות מצפה בחצרות שני בתי סוהר אשר באחד מהם ישבו אלף ובתוך השני ב' אלפים אסורים. מלאכתו העקרית היתה להתבונן על מצב האויר ביחוסו אל מספר החולים אשר תדבק בהם המחלה ההיא מדי יום ביומו. דם עינו החדה על גלמי החומרים הדקים מן הדקים המעורבים בתוך האויר, להבדילם למיניהם השונים, לדעת את אלה מהם שיש בכחם להזיק אל האדם ולהגיע באופן זה אל מטרת החקירה לדעת בבירור את החומרים המסוכנים שהם הסיבה הראשית למחלה ההיא. במשך שבעה חדשים חקר ודרש בדבר זה. תוצאות חקירתו והתבוננותו היו: ראשונה נוכח באין כל ספק כי באמת נמצאים בתוך האויר בקאלקוטה חומרים נפסדים שיש בכחם להמית את האדם בבואם לתוך גופו באמצעות האויר ע"י כלי הנשימה. מספר החומרים ההם שונה הוא מדי יום ביומו. לפעמים נתרבו בתוך האויר ביום אחד על אחת עשרה מאשר היו ביום העבר. חמרי הכמהין המסוכנים מרובים היו לפעמים כ"כ עד כי מלאו את חלל האויר בחוטים מעשי ארג וקלעות, ונראו רק ע"י

שלושה מיני סופרים

גם שמש לא ראו ולא ידעו נחת – ומאומה לא ישאו בעמלם שיעמלו תחת השמש. וגם כי יזעקו וישועו אין להם שומע, אין מי יפנה אליהם לחמלה עליהם, עוד זאת כי תפלתם תהי להם להטאה ומשנה קלון וכלימה יירשו חלקם. – ומשבח אני את הסופרים שכבר מתו מהחיים אשר הם בחיים עדנה, כי המתים אינם יודעים רע; במתים חפשי מחמת מקנאים ולעג השאננים. שם משכילים חדלו רגז, ושם ינוחו יגיעי כח – אבל אי להם להיחידים השרידים הנהלכים כצל עלי אדמות עם יושבי חלד,

היושבים בשפל בבית אפל מזי רעב ולחומי קור, היושבים כפופים אל שלחן רעוע, אשר אפסו מסגרותיו, לבם עליהם יכאב ונפשם עליהם תאכל מעצה רעה ויגון, וידיהם מלוכלכות בדיו וכותבים בדמע ועימיקו עצות להיטיב מצבם של ישראל אחיהם הנתונים בצרה ובמצוקה, ומתן שכרם בצדם – לעת זקנתם הרשות בידם לסבב ערים ולהתדפק על דלתות בתי ישראל להתרפס לפני כל בער וגם רוח, כי יקנה בכסף נמאס את ספרם אשר הקריבו בשבילו חלבם ודמם וחצי ימי שנותיהם ויותר מחצי, הכל במאור עיניהם – זו השכלה, וזה שכרה!

ואחרי כ"ן מה יתאוונ גבר משכיל על סופרינו חכמינו על כי אינם

שלושה מיני סופרים הם: סופרים חיים, וסופרים מתים, וסופרים האוכלים פרותיהם בעוה"ז ונוחלים שם טוב לעוה"ב אחרי מותם. אנו בני ישראל אין בידינו משלות הסופרים האחרונים, אלא מיסורי שני המינים הראשונים, ואלו הם: סופרים חיים וסופרים מתים. סופרים מתים כיצד? הם אותם הסופרים שכבר מתו ועוד אינם למעמסה למהלכי שתיים בארצות החיים. הם הגדולים במיתתם יותר מבחייהם, "ואחרי מות קדושים יאמר להם", לשמם ולזכרם כלו אומר כבוד. אחינו בני ישראל

הרחמנים יחוננו עפרם, סופרינו המצוינים יציבו למו "ציונים", "אלוני בכות", "אבני זכרון", וכו' וכו'... משוררינו ומליצינו ישתדלו בכל מאמצי כחם, להמתיק להם מר המות במנעמי נאומיהם בשיריהם במליצותיהם, ויסופר לדור אחרון על עפר יקום, חין ערכם וטוב פעלם, ואהרי "עורם נקפו זאת": סוף דבר – יבחרו להם מקום שם קבר ויחחרו לטמנם עמוק עמוק בל יקומו ומלאו פני תבל ספרים וסבבו בשוק הסופדים. סופרים חיים כיצד? – הם הסופרים אשר בארץ שהם בחיים עדנה, ההולכים קדר בלחץ החיים המרים ממות, אשר מבקר לערב יכתו המציא להם לנפשם לפי הטף, ובלילה שנה בעיניהם אינם רואים,

האלה: שפת עברית שפה מתה היא וכו' בידוע שהוא ע"ה בור וגס רוח. וזה בדוק ומנוסה בעשרה נסיונות!

אפס לבשתנו באחת יבערו ויכסלו גם איזו ממבני דבר ברבאו כמעט לאמר: מה היא התועלת אשר תוכל לצמוח לבנינו מלמוד ש"ע והלא נכריה היא וכאלה רבות עמם... מי יתן וישיבו הם אל לבם, כי ישנם עוד דברים גרועים ומגונים גם מלמוד ש"ע את אשר לא ימנעו בניהם מעשותם, הבלתי מביאים גם הם כל תועלת למו, כולא האי ואולי?... וזה לא נכחד מהם, ומדוע זה נפל הגורל רק על למוד ש"ע לדחותה בשתי ידיים. מדוע אפוא צרה עיניהם כ"כ להציל לבניהם שעה קלה ביום ללמוד ש"ע למען אשר ידעו לכה"פ כי עברים הם, ולא ישכחו צור מחצבתם? או היאמינו כי יצאו ידי חובתם בלמודי הדת שילמדו עתה בבתי הגימנאזיום? ישגו הרבה מאד אם יחשבו כזאת! – אך אשאלם גם אני איזו תועלת תצמח, לפי"ד, להפולנים למשל, כי יקדישו ויעריצו כ"כ את שפת לאומתם וספרותם וכי ערבים עליהם דברי סופריהם מכל מחמדיהם? לאיזו תועלת עמדו כקיר ברזל בעד שפתם ואמונתם ולא יאבו להמירן בכל הון ובקולי קולות, ואף אם באמת אין בין אמונתם להאמונה המתוקנת בלתי אם כפסיעה אחת קטנה? איזו תועלת תעלה להם את אשר בשבהם ובלכתם בצאתם ובבואם ידברו קבל עם בשפת לאומתם דוקא ולא יתבוששו, ובשם "פולני" יתאמרו ויתפארו ועמו יכבדו. בעת אשר הפראנטיים הבורים שלנו אם אך יספיקו לבטא שתיים שלש מלים רוססית יבוששו בשפת-לאומתם ופניהם יחורו אם בשם יהודי יכוננו ואשר לזאת הנם משתדלים להסב ולהמיר שמותם בגוייהם ללשונותם. יחזו נא אלה ויבושו, יבואו ויקחו מוסר. הפולנים כשפנים עם לא עז הנמו ויבינו לעשות חזק וקיום ללאומתם בספרותם ושפתם – ישראל לא ידע, בני עמנו לא יתבוננו חובתם ללאומתם. אוי לאותה בושא אוי לאותה כלמה!.

אך הבל יפצה פיהם! לא כן בדיהם, שקר הם דוברים, (וזאת היא נחמתנו) לא נכריה היא שפתנו הקדושה, לא מתה ולא תמות. חיה תחיה למרות רוח שונאיה ומנדיה כימי ישראל על הארץ, והם – אם יאבו ואם ימאנו. ואם חיה היא בלב יחידי סגולה בעמנו דינו. חכו מעט, בזמן קרוב או לאחר זמן קצר ראה תראו כלכם ונוכחתם כי שגיתם הרבה מאד. עוד יבוא יום, והיום ההוא לא ירחק חוק, ותנחמו ממחשבת פיגול זו. יבוא יום והנה הוא עומד אחר כתלנו, ויכירו וידעו ויודו כלם כי לולא שפת קדשנו שהיתה לנו, הודות לסופרינו משכילינו שמסרו נפשם על קדושת שמה – אזי כבר שטפונו המים הזדונים, אזי כבר ספתה תמה לאומתנו מן בלהות, ולא יזכר שם ישראל עוד, כי עלוה היא האומה שאין לה כתב ולשון לאומי, בזויה היא מאד, והשפה המתה אשר אמרתם, היא המיוחדת המאחדת לבם של ישראל כאחד בכל ארצות פזורה. כי השפה המדוברת תשתנה ותימר מהר בהמיר ארץ ובשנוי מקום כידוע ליודעי העתים; והנה זה באו רבים מבני עמנו לכלל דעת פה ושם, ויכחו למרות רוחם, כי חנוך בנינו כמו שהוא עתה בעמנו מאבד אותם לדעת, וכי הפסיעה הגסה שצעד קדימה נטלה החצי הגדול במאור עיניהם, כי על כן הם חותרים עתה בכל עז להחזיר העטרה ליושנה בטרם עבר מועד, ולא בסתר דברו אנשים חכמים וידועים כי הימים הראשונים היו טובים מאלה. <...> (סוף יבא)

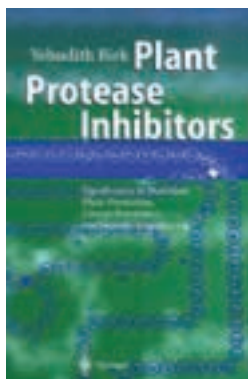
נזהרים בדבריהם מתת לפני הקוראים דברים שאין בהם רוח חיים? מה יתאוננו הקוראים הנכבדים על המולי"ם המולים, כי לא ימלאו חובתם כהמולי"ם הבלתי מולים בזשורנאליסטיקע שלהם? היש להם עוד צדקה לצעק עליהם או לדרש מהם כי יפחו רוח חיים בדבריהם – אם הם בעניותם כמתים נחשבו וחייהם אינם חיים. הן גזרתם קשה משל פרעה, אמצעים לא יתנו להסופרים, וספרים ומאמרים מועילים וערבים אומרים להם עשו! ומה יעשו ראשונה הזשורנאליסטים העברים במעט הכסף הנקבץ על יד בדי עמל ותלאה ובקולי קולות, אם להחיות נפשם ונפשות ביתם כי ירעבו או לתתם לסופרים מובהקים בשכר שיכתבו למו מאמרים ערבים ומועילים תמידים כסדרם? ואין לשכח כי גם הסופרים אוכלים ושותים כבני אדם המה, ובזמן שהבטן ריקה אי אפשר לפנות לב לבטלה ולהתעסק בדברים ספרותיים. ועתה, אל מי ידמו וישוו את סופרי ישראל, מחבריהם ומוליהם?

הספרות והעם, חבורם הוא נר אלהים בארץ. הספרות היא להב מתפרד מלבות הסופרים אשר נתן ה' את רוחו עליהם, והעם פתילה נפתלת מאישים פרטים. הקוראים המשכילים שבו – אבוקה שואבת אורה, והעשירים – שמן זית זך, בהסכמותם והצמדם יחד ותמלא הבית כלו אורה, ובהפרדם ידעך נרו באשון לילה ואפלה. אדבר בשפה ברורה: כל עם ועם כאשר הוא מתחילת היותו כגוף בלי נשמה הנהו בתבל כי עיר פרא אדם יולד, ורק הסופרים המשכילים באמצעות הספרות נותנים נשמה לעם עליה ויפחו רוח חיים בקרבו. באפס עצים תכבה אש ובאפס עזר מעשירי העם יתמו הסופרים מן הארץ. גם הרוח מלפניהם יעטף ונשמות אשר עשו, והעם ישאר פרא ופרע כשהיה. ואיך לא יחוש כל אשר נשמה באפו לחוס על פליטת סופרינו רוח אפנו אשר מפיהם אנו חיים, לשום שארית לספרותנו ועמה ללאומתנו ולא יכבה נר ישראל! קוראים משכילים! לבי ולבכם יודעים כי גדולה שנאתם של הבורים מעבר מזה והמהבילים מעבר מזה לסופרי ישראל ומשכיליהם יותר משנאתם של א"י לישראל. אלו ואלו באיבה יהדפום. בידעם נגעי לבכם כי – לבשתם וכלמתם – לא ידעו ולא יבינו שפת לאומתם והסופרים באו אליהם להזכיר את עונם ולגלות מערומתם, ואשר לזאת יחפשו עולות ויבקשו תואנות לאמר: "שפה ישנה" שפה מתה היא והדבור אין בה, וכדומה. (דמיונם כמשל השועל והענבים). האבות יביעו אולת, והבנים מעלים גרה והאמות מסכימות על ידיהם. הוי בווערים בעם! מתי תשכילו? עד מתי לא תחדלו מזמר את הזמר הישן הזה השורט שרטת בנפש כל איש אשר שאר רוח לו? רב לכם טחל טפל! מה לכם אתם אומרים "שפת ישנה שפה מתה" כאילו את השפות החיות יודעים אתם? את מי הגדתם מלים? הכל יודעים ומכירים בכך אתם הדורשים דרשות של דופי כאלה כי כרככם רבי תורתכם למדתם מעל שלטי החנויות, וכי גם בשפת ארצנו אשר בלעדה אי אפשר להתקיים בזמן הזה, ואשר בה תצפצפו ותפטפטו את עולליכם, לבל ידעו כי ממעי יהודה יצאו, גם בה יש לכם ידיעה כמלא חודו של שכין ולא יותר, והמלומדים הגמורים יכירו ויקירו את שפת קדשנו, ואתם מה? ואנשים כמו אלה עוד יעזו פנים ויארכו לשון לחרוץ משפט על שפת קדשנו ולשפוך בוז וקיקלון על כבוד סופרינו וספרותנו, אוי מה היה לנו? ע"כ סימן זה יהי מסור בידך קורא חביב: אם יאמר לך אדם מישראל כדברים

Yehudith Birk

Plant Protease Inhibitors

מעכבי פרוטאזות נפוצים בעולם הצומח ונבדלים בספציפיות שלהם כלפי מגוון של אנזימים פרוטאולטיים. הספר עוסק בבידוד מעכבי פרוטאזות, במבנה, באפיון, בסיתתה, במשמעות התזונתית ובמנגוני הפעולה שלהם. הוא מתמקד בפעילותם המעכבת על חרקים ומזיקים אחרים, באינדוקציה ובאינטרודוקציה של המעכבים לצמחים כאמצעי הגנה, ובסיכונים לחרקים ידיותיים. מובאים נתונים על הפעילות האנטי-סרטנית של המעכבים ברמת התא, רמת הרקמה, רמת האיבר והאורגניזם השלם.

Y. Birk, *Plant Protease Inhibitors: Significance in Nutrition, Plant Protection, Cancer Prevention and Genetic Engineering*, Springer Verlag Berlin Heidelberg New York, 2003

S. N. Eisenstadt, *La civiltà giapponese*, Edizioni Seam, Italy, 2003

A. Grossman, *Pious and Rebellious: Jewish Women in Medieval Europe*, Brandeis University Press, Hanover and London, 2004

D. Handelman, D. Shulman, *Siva in the Forest of Pines: An Essay on Sorcery and Self-knowledge*, Oxford University Press, Delhi, 2004

B. Isaac, *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton University Press, 2004

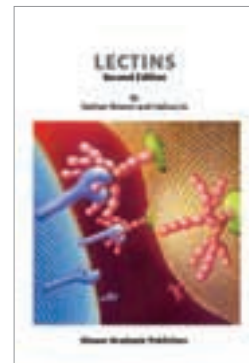
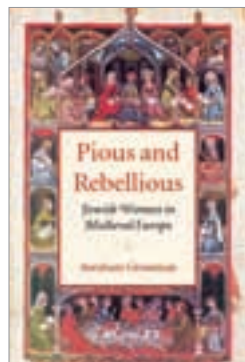
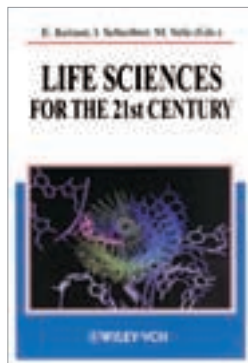
N. Sharon and Halina Lis, *Lectins*, Kluwer Academic Publishers, Dodrecht, 2003

E. Keinan, I. Schechter, M. Sela (editors), *Life Sciences for the 21-st Century*, Wiley-VCH, 2004

א' גרוסמן וי' קפלן (עורכים), השלטון העצמי היהודי לדורותיו, כרך שני: ימי הביניים והעת החדשה, מרכז זלמן שזר, 2004

מ' הרן, האסופה המקראית: תהליכי הגיבוש עד סוף ימי בית שני ושינויי הצורה עד מוצאי ימי הביניים, ב, מוסד ביאליק וי"ל מאגנס, תשס"ד.

ד' פרידמן ונ' כהן, דיני חוזים, ג, 2004.

רשימת חברי האקדמיה

החטיבה למדעי הטבע	החטיבה למדעי הרוח
יעקב זיו, נשיא האקדמיה	חיים תדמור, סגן נשיא האקדמיה
דן שכטמן, יו"ר החטיבה	בנימין ז' קדר, יו"ר החטיבה
שמואל אגמון	ישראל אומן
יקיר אהרונוב	בנימין איזק
נוגה אלון	שמואל נ' אייזנשטדט
רות ארנון	יצחק אנגלרד
יהודית בירק	יהודה באואר
צבי בן־אברהם	חיים ביינארט
יעקב בקנשטיין	מלאכי בית־אריה
יורם גרונר	יהושע בלאו
עמירם גריןולד	זאב בן־חיים
אריה דבורצקי	אהרון ברק
ישראל דוסטובסקי	גדעון גולדנברג
חיים הררי	אברהם גרוסמן
אברהם הרשקו	הלל דלסקי
מאיר וילצ'יק	אלחנן הלפמן
משה זכאי	דון הנדלמן
אורי זליגסון	מנחם הרן
ליאו זקס	ישראל ייבין
אילן חת	מנחם יערי
עדה יונת	רות נבו
יהושע ירטנר	דוד נבון
אברהם כוגן	יוסף נוה
רפאל לוין	עזרא פליישר
אלכסנדר לויצקי	דניאל פרידמן
יורם לינדנשטראוס	יוחנן פרידמן
צבי ליפקין	מרדכי עקיבא פרידמן
רפאל משולם	יורם צפירי
יובל נאמן	איתן קולברג
חיים סידר	מיכאל קונפיו
מיכאל סלע	מאיר קיסטר
הלל פורסטנברג	אריאל רובינשטיין
איליה פיאטצקי־שפירו	דוד שולמן
מיכאל פלדמן	גרשון שקד
אמיר פנואלי	שאוול שקד
דב פרומן	אריאל ששה־הלוי
אפרים קציר	
מיכאל רבין	
יחזקאל שטיין	
יצחק שטיינברג	
שמואל שטריקמן	
שהרן שלח	
עדי שמיר	
נתן שרון	
זאב תדמור	
יגאל תלמי	

מנחם הרן

האסופה המקראית

גיבוש האסופה המקראית כקאנון, כלומר, ככתבי הקודש, של עדת מאמינים, שהגישה אל הכתוב בהם נתונה לכל אדם, היה תופעה ראשונה ומיוחדת במינה בתולדות הדתות. אחרי כן חזרה התופעה ונשנתה בצורות, ושוב באסלאם.

במחקר המודרני שלטת ההנחה שיש הקבלה גמורה בין התהליכים שהעמידו את המקרא מכאן ואת הברית החדשה מכאן, ושכל התופעות הגלויות בתהליך השני מוכרחות להיות מובלעות בתהליך שקדם לו ונתקיים בישראל. עמדתו של הרן היא שאף על פי שהתוצאות דומות, שונים זה מזה התהליכים שהביאו ליצירתם של קאנונים בכל אחת משלוש הדתות המונותאיסטיות, כלומר התוצאות הדומות נתקבלו בדרכים שונות זו מזו.

בחלקו הראשון של המחקר [ראה אור בהדפסה שנייה] הרן מציג את עיקרי שיטתו בהסברת תהליך הקאנוניזציה של המקרא. אגב כך הוא דן בכמה סוגיות ובהן: אופיו המיוחד ודרך חיבורו של ספר דניאל; מעמדו של ספר בן סירא; ההלכה 'כתבי הקודש מטמאים את הידיים', המושג 'רוח הקודש' ומה בינו לבין נבואה ו'בת קול'. מחקר זה הוא בין־תחומי: כל תחומי הלימוד ושיטות החקירה נצטרפו בו כדי להסביר את מהותה של האסופה המקראית ואת הדרך שניטלתה בה במהלך הדורות, מתחילת היעשותה עד שהוטבע בה חותמה הסופי.

בחלקו השני של המחקר נידון השלב הראשון של הקאנוניזציה של המקרא בהתגלמותה ההיסטורית. ראשיתה האידאית נעוצה בהופעת המקור הדבטרונומי (ס"ד), המקיף את רובו של ספר דברים והונח ביסוד הרפורמה הפולחנית של המלך יאשיהו בשנת 621 לפנה"ס. אלא שבאותה שעה עדיין היה הקאנון בגדר אידאה בלבד ולא גיבוש ספרותי. סמכותו המופלגת של ס"ד נשענה על האמונה שמקור זה קשור בברית מיוחדת שכרת ה' לישראל בארץ מואב כארבעים שנה לאחר מעמד הר חורב. בהשפעתו של מקור זה ורק לאחר חורבן ירושלים נולדה האסכולה הדבטרונומיסטית. פרייה הספרותי של זו הוא החיבור המקיף את ספרי יהושע־שופטים־שמואל־מלכים ובראשו 'ספר התורה', שקובצו בו המגילות והקטעים הדבטרונומיים. זה היה גיבוש קאנוני ראשון ביהדות, ומלכתחילה הייתה התורה חלק ממנו, חלק עיקרי. לאחר מכן צורפו לתורה מקורות קדומים אף יותר מס"ד, ועל החיבור הדבטרונומיסטי נוספו ספרים, אבל החיץ בין התורה לספרים שלאחריה לא אז ממקומו. בספר נבחנות בעיות יסוד הקשורות בעניין זה, כגון גבולות זמנו של החוג הדבטרונומי שפעל מאחורי ס"ד; ברית במזרח הקדמון ובישראל כטקס פורמלי המצטייר ברקע ס"ד; מקורותיו של החיבור הדבטרונומיסטי, עריכתו ומטרותיו.